

Suyun iyileştirici gücü şifâ kapları

SERKAN GEDÜK

GÖRSELLER: TOPKAPI SARAYI KUTSAL EMANETLER BÖLÜMÜ

ŞİFÂ KAPLARININ KISA TÂRİHÇESİ

İnsan, yaşamının ilk dönemlerinden itibaren hastalıklarla, nazar ve büyüyle mücadele etmeye başlamıştır, bunlardan korunmak ve kurtulmak amacıyla da çeşitli yöntemlere başvurmuştur. Geleneksel inançlara bağlı olarak gelişen korunma şekilleri arasında en yaygın olanı âyet ve duâların yazılı olduğu, şifâ kaplarıdır. Şifâ kapları genellikle bronz, pirinç ve bakır gibi mâdenlerden yapılmasına rağmen az da olsa seramik ve porselenden yapılmış olanlarına da rastlanmaktadır. Şifâ kapları halk hekimliğinin en somut örnekleri olup şifâ tasından su içen insanların ve hayvanların hastalıklardan kurtulacağına inanılmıştır.¹

İslâmiyet'ten önce şifâ taslarına benzeyen en yakın örnek Ârâmî² taslarıdır. Geniş bir coğrafyada yaşayan Ârâmîler, ruhlarını kötü güçlerin etkisi altına aldığı düşündükleri hastaların tedâvi edilmesi için şifâ taslarını kullanmışlardır. Bu taslar genel hatlarıyla merkezde bulunan figürü çevreleyen yazı şeritlerinden oluşan basit bir şemaya sâhiptir.³

İslâm'ın, Suriye bölgesinde yayılması sonucu yerleşik kültürlerle güçlü bir etkileşim gözlenir. İslam dîninin kendi kuralları doğrultusunda şifâ taslarının ilk örneklerini Ârâmî şifâ tasları oluşturur.⁴ Bunun dışında Anadolu'da şifâ tasları, Türk hamam taslarına ve Gordion'da rastlanan Frig taslarına çok benzemektedir. Kenar ve göbek şekilleri, hemen hemen bir birinin aynıdır. Aralarındaki fark ise şifâ taslarının içlerinin çiçek veya diğer şekillerle

süslü olmayıp âyetlerle bezenmiş olmasıdır.⁵ Anadolu'da hastalıklardan kurtulmak ve şifâ bulmak için kullanılan şifâ taslarına farklı isimler verilmiştir. Sivas, Konya, Gaziantep ve Malatya gibi yörelerde şifâ taslarına tihtap taşı⁶, Erzurum'da çiçek taşı⁷, Ankara'da botça taşı⁸, Çorum'da korku taşı⁹ denmektedir.

Şifâ kaplarıyla aynı işlevde kullanılan nisan tasları da ayrı bir inceleme konusudur. Bu tasları şifâ kaplarından ayıran en önemli özellik, bereketli ve şifâli olduğuna inanılan nisan yağmurlarının toplandığı kaplar olmasıdır. Şifâ kaplarının üzerinde görüldüğü gibi, nisan taslarının yüzeyinde de âyet ve duâlar görülebilir. Bu kaplar da genellikle pirinç, bronz ve tunçtan yapılmıştır. Nisan tasları, Topkapı sarayında da kullanılmıştır. Enderun hastânesinde kalan hastalar için ilâçlar da hazırlayan Kilerci koğuşu içoğlanları, Nisan ayında şifâli olduğuna inanılan "Nisan yağmuru" suyunu toplayarak pâdişâha sunarlardı.¹⁰

ŞİFÂ KAPLARININ KULLANIMI

Şifâli kaptan su içen kimse, içtiği suyun okunmuş olduğuna inanır ve dolayısıyla yakalandığı hastalıktan kurtulacağına bütün varlığıyla inanmış olur ve hasta ruhsal açıdan rahatlar. Bu inanç, hastada plasebo etkisi gösterirdi.¹¹

Günümüz tıbbında da uygulanan telkinle iyi etme yönteminin bâzı hastalarda olumlu sonuçlar gösterdiği çeşitli araştırmalarla kanıtlanmıştır.¹²

Şifâ kabına suyun konması sırasın-

da ve su içilmeden önce yapılması gereken bâzı kurallar vardır. Şifâ kabına konacak suyun kibleye karşı akan bir pınardan, çeşmeden veya çaydan, gün doğumundan önce alınması, su alınırken köpeklerin görmemesi, alınan suyun ayak basılan bir yere dökülmemesi ve yeni ayın ilk çarşamba günü (kimi yörelerde cuma günü) alınması gibi kurallara uyulması istenirdi.¹³

Şifâli kaptan su içerken niyet temizliğinin olmasına dikkat edilirdi. Suyun kibleye dönerek içilmesi, kalpte şüpheye yer verilmemesi, duâların belli sayılarda tekrarlanarak okunması, herhangi bir maddî beklenti içine girilmemesi gibi birtakım kurallara uyularak suyun üç yudumda içilmesi gerekirdi. Aksi hâlde yapılan tedâvinin hiçbir yarar sağlamayacağı ve hastalığın şifâ bulmayacağı düşünülürdü.¹⁵

Telkin gücünü artırmak amacıyla mümkünse bir de hoca efendi bulundurulur ve hasta suyu içtikten sonra hoca okur üflerse hastanın tamâmıyla iyi olacağına inanılırdı. Doğum sancısı çeken hâmile kadınlar, şifâ kabına konan sudan üç yudum içip bu suyla yıkanarlarsa doğumun sorunsuz geçeceğine inanırlardı.

SARAYDA KULLANILMIŞ ŞİFÂ KAPLARI

Mâdenî Şifâ Tasları Topkapı Sarayı'nda kullanılan mâdenî şifâ taslarının çoğunluğunu bakır (tombak), pirinç ve bronzdan üretilmiş eserler oluşturur. Bu tasların çoğunluğu tüm şifâ taslarında olduğu gibi biçim olarak Frig dönemi (MÖ 750-MÖ 300) bronz kaplarına benzemektedir. Sarayda kullanılan

Şifâ tası, Selçuklu dönemi,
sarı mâden (pirinç), Çap: 15 cm,
Kutsal Emânetler Bölümü, TSM 21/86.

Eserin dış yüzeyinde yer alan kitâbesinden 739/1339 târihine kadar Bağdat hazinesinde bulunduğu anlaşılmaktadır. Bu târihte Bağdat hazinesinden çıktığı bilgisinden hareketle en erken Yavuz Sultan Selim'in Mısır seferiyle Osmanlı sarayına getirildiği tahmin edilmektedir.

Pirinçten (bakır, çinko alaşımı) yapılmış olan tasta, sihirden, köpek saldırısından, akrep ve haşerelerden, kulunçtan korunmak maksadıyla içinden üç kez su içilmesi durumunda şifâ vereceğine dair bilgiler yer almaktadır. Şifâ tası üzerinde yer alan figürlerin birçoğu antik dönemlerden itibaren kullanılan tılsım figürleridir. Vefklerin içinde tılsım veya kuyrukları sarmal olarak birbirine bağlanmış ejder figürü ve tasın orta kısmında köpek, yılan ve akrep figürleri bulunmaktadır. Şifâ tasının iç yüzeyindeki yazılar üç bölümden oluşmaktadır. İç içe iki halkanın içinde de sayılardan oluşan tılsımlar mevcuttur. Tastaki vefklerin yanlarında dört adet Davut yıldızı görülmektedir. İki vefkten birinde, diğer şifâ taslarında da olduğu gibi sayılar, soldan sağa, yukarıdan aşağı ve çapraz olarak toplandığında 15 sayısı elde edilmektedir. Diğer vefk ise yatay durmakta ve farklı bir görünüm sergilemektedir.

mâdenî şifâ taslarının, yarı değerli taşlarla süslenmiş olanlarının yanında tombaklanmış ve kalaylanmış örnekleri de bulunmaktadır. Çok nâdir de olsa usta adı ve yapım târihine de rastlanır. Ağız çapları 10-20 cm, yükseklikleri 3-9 cm arasında değişir. Şifâ taslarının iç ve dış yüzeyleri Arapça âyet ve duâlarla süslenmiştir. Bu yazılar aynı stilde kopyalanarak yazılmış olduğu için şifâ taslarında bulunan yazıların okunmasını zorlaştırır. Yazılan yazılar daha çok sülüs ve tâlik tarzıdır. Genellikle şifâ taslarının iç kenarlarının üst kısmında içi yazıyla doldurulmuş "mihrap" olarak bilinen kartuşlar bulunur. Tasların iç yüzeyinin ortasında "göbek" olarak isimlendirilen çıkıntı (bombe) yer alır. Bu göbek bâzı şifâ taslarında bulunmaz. Bu göbeğin işlevsel bir fonksiyonu vardır. Özellikle akıtılan suyun etrâfa sıçramasını ve

tasın elden kaymasını engellemektir. Kabın içindeki su sâdece ayak basılmayan bir yere dökülebilir, eğer dökülmez ise hastalığa ve nazara iyi gelmeyeceğine inanılır.

Mâdenî şifâ taslarındaki yazı ve şekiller, tasların iç ve dış yüzeylerine yoğun bir şekilde uygulanmıştır. Çoğunlukla âyet ve sûreler bulunur. Saff, Fâtîha, Felâk, İhlas, Fetih, Yâsin ve Nâs sûreleri, Kalem sûresinin 50-51-52. âyetleri, Kâfirûn sûresinin 1-6. âyetleri ile âyete'l-kürsî yazılmaktadır. Bunun dışında Allâh'ın isimleri, Hz. Peygamber ve Hz. Ali'ye salavatlar, Hz. Fatma ve torunları Hasan ve Hüseyin'e salavatlar, Dört Halife'nin ve dört büyük meleğin adları, Ashâb-ı Kehf'in adları, Mühr-i Süleyman ve çark-ı felek motifleri, Hz. Ali'ye ve Oniki İmam'a yönelik duâlar, tılsımlı yazılar, cifirler, vefkler, astrolojik simgeler,

yılan, akrep, aslan ve ejderha gibi hayvanların figürleri yer almaktadır. Bu sembol, âyet ve sûrelerin yazılması, şifânın Allah'tan geleceği, Allâh'ın istemediği hiçbir şeyin olmayacağı inancı sebebiyledir.

Pirinçten yapılmış olan bu kâsenin ise akrep ve yılan sokması, köpek ısırması, burun kanaması, karın ağrısı için faydalı olacağına ve şifâ arayan kişinin bu tasta üç defa su içtikten sonra Allah'ın lütfu ile kurtulacağına inanılmıştır.

Seramik ve Porselen Şifâ Kapları

Sarayın Çin ve Japon porselenleri bölümüne kayıtlı içi duâ ve âyetlerle bezenmiş 37 adet porselen kâse ve tabak mevcuttur. Arapça bilmeyen Çinli ustalar tarafından yazılmış olan bu kapların üzerinde yer alan âyet ve duâlar, tam olarak okunamamaktadır. Bu kapların en belirgin özelliği, Çin

Mavi-beyaz tabak (şifâ kabı), Çin, XVI. yüzyıl üçüncü çeyreği, porselen
Çap: 36,5 cm, Çin ve Japon Porselenleri Koleksiyonu, TSM 15/3168.

Kıvrımlı ağız kenarlıdır. Sır altına Arapça mavi renkle yazılı ve geometrik şekil bezemelidir. Ağız ve iç kenarında, Arapça harflerle yazılmış Âyete'l-Kürsî, ortasında ise mavi bordürlü rozet içinde İhlas sûresi yer almaktadır. Arka yüzünde yer alan üç adet ağaç motifi, Çin mitolojisinde dayanıklılığı simgeleyen ve soğuk mevsimin üç arkadaşı olarak bilinen; çam, bambu ve erik ağacıdır.

Porselen tabak (şifâ kabı), Çin, Qing Hânedanlığı 1770-1800, porselen
Çap: 21 cm, Çin ve Japon Porselenleri Bölümü, TSM 15/ 5510.

Ortadoğu pazarı için Çin'de üretilmiş olan şifâ kabının ağız kenarı kıvrımlıdır. Orta kısmı kare dekorlu olup Arapça yazı ve sayılarla süslenmiştir. Kare dekorun dış hatları kırmızı, içindeki Arapça numaralar siyah emaye ile yapılmıştır. İç yüzündeki duâ ve âyetlerin birinci satırında, "Bismillah şifâ, Allâh'ın adıyla şifâ, Allâh'ım! Ey insanların Rabbi! Şifâ ver! Şifâ veren ancak Sen'sin! Sen'den başka şifâ verecek kimse yoktur.", ikinci satırında "Kelimeitehvit", üçüncü satırında tamamlanmamış "şifâ âyeti", dördüncü satırında "Âyete'l-kürsî", beşinci satırında "Ya Allah, Ya Muhammed Mustafa, Ya Ali", orta kısımdaki kare içinde "duâ ve Allâh'ın isimleri" yer almaktadır. Çevresinde ise "Lâ fetâ illâ Ali, lâ seyfe illâ Zülfikar (Zülfikar'dan keskin kılıç, Ali'den büyük yiğit yoktur.)" yazılıdır.

Mavi-beyaz porselen kâse (şifâ kabı), Çin, İmparator Zhengde Dönemi (1506-1521), porselen,
Çap: 24 cm, Çin ve Japon Porselenleri Bölümü, TSM 15/2663.

Ortadoğu pazarı için Çin'de üretilmiş olan İmparator Zhengde dönemine (1506-1521) âit kâsenin ortasında Arapça "Ya Rahman", kenarında dört madalyon içinde Arapça "Zülfikardan keskin kılıç, Ali'den büyük yiğit yoktur." yazılıdır. Ağız kenarında ise besmele ile başlayan bir âyet yazılıdır. Dış tarafında, iki bordür içerisinde zarif yapraklı kıvrımlar içinde lotus çiçekleri ile ağızları açık ve omurgaları uçuşan iki yılan şekilli ejderha dekoru yer almaktadır. İç yüzündeki dört madalyonda Hz. Ali'nin meziyetlerini, ağız kenarındaki frizde ise bir duâ yazmaktadır. Böylece bu eserin Mısır veya Türk piyasasına değil de İran piyasasına hazırlandığını göstermektedir. Kâide ve sır altında çift bordür içinde de Ming Zhengdenianzhi (Büyük Ming Hânedanlığı Zhengde döneminde yapıldığı) yazmaktadır.